

ӘОЖ 341.9

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СИПАТТАҒЫ МҰРАҒЕРЛІК ҚАТЫНАСТАРДЫ
ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ**

Шымберген Жұлдыз Рахатқызы

juldyz_98@inbox.ru

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
Халықаралық құқық мамандығы ХҚқ - 33 тобының студенті

Ғылыми жетекшісі – Сейдеш Б. Б.

Мұрагерлік статут деп әдетте коллизиялық норманың негізінде анықталатын құқық (ел Заңы) түсініледі, ол шетелдік элементпен күрделенген мұрагерлік қатынастардың барлық жиынтығына немесе, кем дегенде, олардың негізгі бөлігіне қолданылуға тиіс. (А. Л. Маковский). [1]

Мұрагерлік қатынастардағы шетелдік элемент: мұра қалдырушы, барлық мұрагерлер немесе олардың кейбіреулері әртүрлі мемлекеттердің азаматтары бола алады, әртүрлі елдерде тұруы мүмкін; мұраға қалдырылған мүлік әртүрлі мемлекеттерде болуы мүмкін; өсиет шетелде және т. б. жасалуы мүмкін. [7] Мұрагерлік Статут жалпы мәселелердің шешімін анықтайды - мүліктің мұрагерлік бойынша көшу негіздері (заң, өсиет, мұрагерлік шарт, қайтыс болған жағдайда сыйға тарту және т. б.), мұраның құрамы (мұраға қалдыруға болатын мүліктің түрлері), мұраның ашылу шарттары (уақыты мен орны), мұрагерлер бола алатын адамдар тобы («лайықсыз» мұрагерлер туралы мәселені шешуді қоса алғанда), белгілі бір негіздер бойынша мұраға қатысты арнайы мәселелер - тікелей заң негізінде (заң бойынша), өсиет бойынша, мұрагерлік шарт тәртібімен және т. б. [2]

Бұл статутпен кез келген мүлікке мұрагерлік туралы жалпы ережелер, сондай - ақ мүліктің жекелеген түрлерінің-жердің, банк салымдарының, айрықша құқықтардың және т. б. мұрагерлік туралы арнайы ережелер айқындалады. Көптеген елдердің коллизиялық құқығында мұраға қалдырудың жалғыз немесе негізгі статуты мұра қалдырушының жеке Заңы - оның азаматтығы немесе домицилия елінің заңы болып табылады. Мысалы, Германияның қолданыстағы заңнамасына сәйкес мұраға мұра беруші қайтыс болған кезде азаматы болып табылатын мемлекеттің құқығы қолданылады, алайда ел ішіндегі жылжымайтын мүлік үшін мұра қалдырушы өсиетте Германия құқығын таңдай алады. Сонымен қатар, Германияда мұрагерлік істерге қатысты үшінші заңға сілтеме және кері сілтеме қабылданады. Бірқатар мемлекеттер үшін мұрагерлік саласындағы бастапқы коллизиялық принцип домицилия қағидаты болып табылады, олар әдетте мұра қалдырушының тұрақты тұратын жері (Швейцария, Франция, Ұлыбритания, АҚШ, ағылшын-американ құқық жүйесінің басқа елдері) түсініледі. Осылайша, Швейцарияның 1987 ж.халықаралық жеке құқық туралы Заңы Швейцариядағы соңғы тұрғылықты жері бар адамның мұрасына Швейцария құқығы қолданылуы тиіс, ал соңғы тұрғылықты жері шет мемлекет болған адамның мұрасына мұра қалдырушының соңғы тұрғылықты жері мемлекетінің коллизиялық құқығы жіберілетін құқық қолданылуы тиіс. Егер мұрагерлік статуты азаматтық-құқықтық сипаттағы мұрагерлік қатынастардың барлық жиынтығын реттеуді анықтаса, статуттың бірлігі орын алады. Коллизиялар, мысалы, заң бойынша мұрагерлік процесінде немесе өсиет бойынша мұраға алуды жүзеге асыру кезінде, немесе жылжымалы және жылжымайтын мүлікке мұрагерлік саласында пайда болатын айырмашылықтарға байланысты пайда болады. Заң бойынша мұрагерлік кезінде болжамды міндетті мұрагерлердің тізбесін анықтайтын

және оларды мұраға шақыру кезектілігін белгілейтін құқықтық тәртіпті табу қажет. [3]

Тиісті құқықтық тәртіпті анықтау рәсімі мұра қалдырушының мүлкі (атап айтқанда, жылжымайтын) белгілі бір мемлекеттен тыс жерлерде де болуы мүмкін. Әрбір ел осы мүлікке құқықтардың көлемін, оларды жүзеге асыру тәртібін және оларды қорғау нысандарын әр түрлі белгілейді. Мұндай жағдайда мұрагерлердің үлестерін бөлу және оларды кейіннен мұраға шақыру өте қиын болып табылады. Әрине, мемлекеттер жылжымайтын да, жылжымалы да мүлікті мұраға қалдыру бойынша барлық қарым-қатынастарды реттеу үшін қолданылатын құқықты анықтайтын бірыңғай коллизиялық байлауға мүдделі. Бір елдер «мұра қалдырушының соңғы тұрғылықты жерінің заңы» деген коллизиялық критерий ретінде қарастырады. Бұл қатынаста Перу заңнамасы тән. 1984 ж. Перу Азаматтық кодексінің X «Халықаралық жеке құқық» кітабына сәйкес, мүліктің тұрған жері мұрагерлік мақсаттары үшін маңызды емес, ал мұрагерлік құқық мирасқорлығы процесі аумағында мұра берушінің соңғы тұрғылықты жері болған елдің заңына сәйкес жүзеге асырылады. Мұра қалдырушының соңғы тұрғылықты жерінің Заңы ағылшын сот практикасына да белгілі.

Өзге мемлекеттер әмбебап коллизиялық қағидат ретінде «мұра қалдырушының азаматтық Заңына» жүгінеді. Бұл формула мүліктің сипатына және ол қай елде орналасқанына қарамастан қолданылады. Дегенмен, оның практикалық іске асырылуы еш қиындықсыз емес. Атап айтқанда, егер мұра қалдырушы өзге елдің азаматтығын қабылдаған немесе одан айырылған не бірнеше елдің азаматы болған жағдайда құқықтық қатынастарды реттеу үшін қандай құқықтық тәртіпті шешуші деп тану керек екендігі анық емес. «Мұра қалдырушының азаматтық Заңы» туралы нұсқау, мысалы, Оңтүстік Кореяның «заңдар коллизиялары туралы» 1962 ж. Заңында көрсетілген. Бұл мәселелер әртүрлі елдердің заң шығарушыларын мұра қалдырушының азамат ретіндегі мәртебесі қосымша негіздеуді талап ететін жағдайда қолдануға жататын құқықты белгілеуге арналған өзге де коллизиялық құрылымдар жасауға мәжбүр етеді. Мысалы, Жапонияның заңнамасына сәйкес (1989 ж. редакциясында 1898 ж. заңдарды қолдануға қатысты заң), егер адамның бір елден артық азаматы болса немесе жалпы азаматтығы болмаса, онда бұл адамның әдеттегі тұратын жері бар мемлекеттің құқықтық тәртібі қолданылады. Егер мұндай ел жоқ болса, осы тұлға неғұрлым тығыз байланысты мемлекеттің құқығы қолданылады.

Мұра қалдырушыдан заң бойынша мұрагерлерге мұраға қалдырылған мүлікті беру мұраны алудың айтарлықтай маңызды сатысы болып табылатынын атап өткен жөн. Алайда, мүліктік құқықтарға билік етудің негізгі нысаны өсиет институты болып қалады. Мұра қалдырушы өсиетті (testament, will) жасау арқылы өз мүлкінің заңды тағдырын анықтай алады. Алайда, бұл ретте мұрадағы міндетті үлес, көзі тірі жұбайдың құқықтарын қорғау және т. б. мәселелері туындайды. [2]

Әрине, мемлекет индивидтің өзінің соңғы еркін білдіруге мүмкіндігі бар ма, өз іс-әрекеттерінде өзіне есеп берді ме, өз іс-әрекеттері үшін, сөзбен айтқанда, оның өсиеттік әрекет қабілеттілігін анықтауға жауап берді ме екенін анықтауға мүмкіндік беретін бірыңғай коллизиялық бастамалар түрінде құқықтық реттеудің неғұрлым қолайлы нысандарын таңдауға объективті мүдделі. Шың мәнінде, мұндай құқық тәртібін таңдау жалпы мұрагерлік қатынастар регламенттелетін коллизиялық қағидаттардың тізбесімен алдын ала анықталған. Бұл жерде ең алдымен мұра қалдырушының өсиетті жасаған кездегі соңғы тұрғылықты жерін, сондай-ақ мұра қалдырушының азаматы болып табылатын мемлекеттің құқық тәртібін алған елдің құқығын атап өту керек. Бірінші бастау Қазақстанның Азаматтық кодексінде көрініс тапты. Бұл құжаттың нормалары куәландырады, «мұра қалдырушының соңғы тұрғылықты жерінің заңы» қандай да бір қосымша шарттарсыз қолданылады. [4]

Азаматтық Заңына жүгіну мұрагерлік құқықтық қатынастарды осы Заңға байланыстыру жүзеге асырылатын сұраққа (мұра қалдырушының қайтыс болған кезде немесе өсиетті жасау кезеңінде) жауаптың әртүрлі нұсқаларын көздейді. Бірінші нұсқаға бейімділік Тунистің 1999 жылғы 1 наурызда күшіне енген халықаралық жеке құқық кодексін көрсетеді, керісінше, мұра қалдырушының өсиетті жасау кезінде азаматтығы болған елдің құқығын таңдау мүмкіндігін сақтайды. Кез келген өсиеттік өкім, егер оны әрекетке қабілетті адам жасаса және қажетті заң күшін алса, бірқатар белгілерге жауап беруге тиіс. Бұл тұрғыдан негіз қалаушы өсиет нысаны болып табылады.

Өсиет нысанына қатысты қолдануға жататын құқықты белгілеу мәселесі белгілі күрделілігімен ерекшеленеді. Бір жағынан жалпы ереже қолданылады, оған сәйкес мұраға қолданылатын статут жалпы өсиет жарғысының нысанын да анықтайды. Сонымен қатар, өсиет біржақты азаматтық-құқықтық мәміленің ерекше түрі болып табылады. Сонымен бірге ерік - азаматтық-құқықтық мәміленің біржақты түрі. Сондықтан, басқа да қақтығыс қағидасына (ерікке қол қойылған елдің заңы) жүгіну толығымен негізделген. Бұл қақтығыс Ұлыбританияның сот практикасына, Литваның заңнамалық практикасына белгілі. Айта кету керек, ағылшын заңына мұрагерлікке қатысты анықтама және мәміле жасасу орны туралы заңды белгілі. Осылайша, мұрагердің абсолютті жеке меншігінде тұрған жылжымайтын мүлікті сату актісін тіркеген кезде туындайтын мұралық қатынастар реттеледі. [5] Өкілеттілік сипаты адамның тікелей таңдауына заң таңдауына мүмкіндік береді. Қалай болғанда да, мұра қалдырушының шығу тегіне, азаматтығына, этникалық және мәдени себептерге байланысты қандай да бір артықшылықтарды қарастыратын құқықтық тәртіпті қолдану қажеттілігін көрсете алатын жағдайларды жоққа шығаруға болмайды. Көптеген мемлекеттер өсиет нысанына қолдануға жататын құқықты таңдаудың көптеген нұсқаларын қарастырады. Мәселен, 1963 жылғы 4 желтоқсандағы «халықаралық жеке құқық және процесс туралы» Чехословакия Заңы (қазіргі уақытта Чехия мен Словакия аумағында әрекет

етеді) аумағында өсиет жасалған мемлекеттің заңнамасы өсиет жарғысының нысанына байланысты барлық мәселелерге қатысты өкілетті деп танылуы мүмкін. 1979 ж. «Халықаралық жеке құқық туралы» Венгрия Заңы мұра қалдырушының соңғы тұрғылықты жері - елдің заңдарын басшылыққа ала отырып, өсиет жасауға құқылы. Соңында оған өсиеттің нысанын белгілеу үшін өз елінің заңдарын пайдалануға ешнәрсе кедергі келтірмейді.

Өсиет жарғыны жасау және күшіне енгізу тәртібін коллизиялық-құқықтық реттеумен байланысты қиындықтар аз емес. Канаданың заңдары бойынша, өсиет қалдырушыдан басқа ешкім, егер мұра қалдырушы болса да, өсиетке қол қоюға құқылы емес (1994 ж. «мұрагерлік құқықты реформалау туралы» Заң). Сонымен бірге ағылшын заңына сілтеме басқа шақырылған адамның қол қоюына жол береді, бірақ міндетті түрде мұра қалдырушының қатысуымен. Канаданың заңдары бойынша, егер қажетті қол өсиеттің басында, кіріспеден кейінгі жолдар арасында, құжаттың сыртқы жағында орындалған болса, өсиет жарамсыз деп танылмайды. Ұлыбритания мен Канада өз күшімен жасалған өсиетке артықшылық береді. Жапон және француз заңдары бірнеше нысанды көздейді: жария акт түріндегі өсиет, құпия өсиет, өз күшімен өкім. Белгіленген нысандардың кез-келгенін таңдау талапкерді ерікті түрде оқуға немесе оны осы рәсімнен құтқарудың алдында қалдыруы мүмкін, бірақ сонымен бірге оның куәліктерін өз қолдарымен мөр қою туралы өтінішпен куәгерлерге шағымдану құқығынан айыруы мүмкін. [5]

Әрине, өсиет жасау, мүлікті иелену құқығына енгізу және өзге елде жүзеге асырылатын басқа да мұрагерлік процестер мұрагерлер үшін де, мұра қалдырушы үшін де көптеген мәселелер тудыруы мүмкін. Мемлекеттер осындай қиындықтармен кездескен өз азаматтарының құқықтарын қорғаудың ықтимал тәсілдерін табуға ұмтылады. Осындай қорғаудың ең тиімді құралдарының бірі халықаралық келісімдер-мұрагерлік мәселелері бойынша бірқатар даулы ұстанымдарды келісуге мүмкіндік беретін көпжақты конвенциялар болып табылады. [4]

Қорытындылай келе, жылжымайтын мүлікті мұрагерлік саласындағы құқықтық қатынастар аумағында осы мүлік орналасқан тараптың заңнамасымен реттеледі. Қандай мұрагерлік мүлікті жылжымалы, ал қандай жылжымайтын деп санау керек деген мәселе мүлік аумағында тұрған тараптың заңнамасына сәйкес шешіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. http://go.mail.ru/redirect?via_page=1&type=sr&redirect=eJzLKCKpKLbS1y8rrcrJLN_ErKtW3MDCyMDHXz87PycmsyszPy6tMjS_LLyjKL66Mz0sszklNyS9LzMus_TIyvSszOzytlYDA0NTW2MDYxtTRgKMmYFFWSe6LLpI81c3mYVCMAhY_wiZA
2. Международное право: учебник / Под ред. А.И. Микульшина. М., 2006.
3. http://www.aup.ru/books/m233/15_2.htm

4. Гражданский кодекс Казахстана. Особенная часть. Разд. VII «Международное частное право». 1999.
5. Гражданский кодекс Литвы 1964 г. (действует в редакции Закона 1994 г. № 1-459) / /Международное частное право. Иностранное законодательство. М., 2002.
6. Бекашев К. А., Кодаков А. Г. Международное частное право. Сборник документов. М., 2005.
7. <https://students-library.com/library/read/73108-kollizionnyye-voprosy-nasledovania>